

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA QO'RQUV TUSHUNCHASINING LINGVOMADANIY TASNIFI

G.F. Jabborova

Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti, "Pedagogika va psixologiya" kafedrası o'qituvchisi. Toshkent.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17068529>

ARTICLE INFO

Received: 11th August 2025
Accepted: 12th August 2025
Published: 30th August 2025

KEYWORDS

Lingvistik ifoda,
tasniflash, til o'rganish.

ABSTRACT

Qo'rquv universal insoniy tuyg'udir, ammo uning lingvistik ifodasi va madaniy idroki turli jamiyatlarda turlicha farq qiladi. Ingliz va o'zbek tillarida qo'rquv til va madaniyatga chuqur singib ketgan bo'lib, tarixiy, psixologik va ijtimoiy sharoitlarni aks ettiradi. Lingvomadaniy tasniflash bizga turli jamiyatlar hissiyotlarni til foydalanish, idiomalar, metaforalar va madaniy qadriyatlar orqali solishtirish imkonini beradi.

Ingliz tilida qo'rquv tushunchasi ko'pincha shaxsning psixologik holati bilan bog'liq. Qo'rquv, dahshat, sarosima, titroq va vahima kabi so'zlar turli ma'nolarni anglatadi. Ingliz tilida qo'rquvni tasvirlash uchun ko'pincha metaforalardan foydalaniladi, masalan, "qo'rquvdan muzlagan" yoki "qattiq qo'rqib ketgan" va bu qo'rquvning tanaga jismoniy ta'sirini tasvirlaydi. Ingliz tilida so'zlashuvchi jamiyatlarda adabiyot va kino kabi madaniy mahsulotlar ko'pincha qo'rquvni ichki, boshqarilishi yoki yengib o'tilishi kerak bo'lgan narsa sifatida tasvirlaydi.

Aksincha, o'zbek tilida qo'rquv ko'pincha jamoaviy va vaziyatli kontekst orqali ifodalanadi. O'zbek tilida "yuragim qinidan chiqib ketdi" yoki yuragim tushib ketdi, bu kuchli hissiy va tana reaksiyalarini aks ettiradi. Ushbu idiomalar ko'pincha jamiyat, omon qolish va ma'naviyat bilan bog'liq bo'lgan qo'rquvning madaniy jihatdan ishlangan tajribasini ochib beradi.

Lingvomadaniy nuqtai nazardan, ingliz tili individual reaksiya va psixologik holatga urg'u beradi, o'zbek tilida esa jamoaviy tajriba va mujassamlangan, kundalik hayotda, ijtimoiy me'yorlarda va axloqiy qadriyatlarda qo'rquvni asoslash uchun yorqin idiomalar va madaniy hikoyalardan foydalanadi. Ingliz tili qo'rquvni turli xil intensivlik va psixologik holatlar bo'yicha tasniflaydi.

Qo'rquv insonning eng asosiy tuyg'ularidan biridir. Biroq, qo'rquvni tushunish, talqin qilish va ifodalash usullari turli madaniyatlar va tillarda sezilarli darajada farq qiladi. Bu farq qo'rquvni lingvomadaniy ob'ektiv orqali ko'rib chiqsak, ya'ni madaniyat va til ushbu hissiyotni kontseptsiyalash va ifodalash uchun qanday ishlashini tahlil qilganda aniqroq bo'ladi. Madaniy va lingvistik jihatdan bir-biridan farq qiluvchi ikki til bo'lgan ingliz va o'zbek tillarini solishtirar ekanmiz, biz qo'rquvni tasniflash va ifodalashda mazmunli qarama-qarshilik va o'zaro bog'lanishlarni topamiz.

Ingliz tilida qo'rquv odatda xavf yoki noaniqlikka individual psixologik javob sifatida qaraladi. Ingliz tili leksikasi qo'rquv va uning darajalarini tasvirlash uchun juda ko'p turli xil so'zlarni taklif qiladi: afraid, scared, shocked, trembled kabi so'zlar qo'rquvni anglatadi, ammo

intensivligi va kontekstida farqlanadi. Ko'pincha ingliz tilida qo'rquv turli metaforalar orqali tasvirlanadi:

- *Scared stiff / frozen to the spot*
- *Shaking in one's boots / scared out of one's wits*
- *Trembling like a leaf*
- *My heart skipped a beat / it made my blood run cold*

Ushbu metaforalar ko'pincha qo'rquvga jismoniy javoblarni aks ettiradi, masalan, harakatni yo'qotish yoki tez yurak urishi. G'arb adabiyoti va ommaviy axborot vositalarida qo'rquv ko'pincha travma, fobiya yoki shubha bilan bog'liq bo'lgan ichki holat sifatida qarashadi. Qahramonlar ichki qo'rquvni yengish uchun kurashayotganlar sifatida tasvirlangan, bu esa ingliz tilida so'zlashuvchi jamiyatlarning individual madaniyatini aks ettiradi.

Ingliz tilidagi qo'rquv kognitiv jihatdan ham tasniflanadi - noma'lum qo'rquv, muvaffaqiyatsizlik qo'rquvi, ijtimoiy tashvish va boshqalar. Psixologik kontekstda qo'rquv ko'pincha ruhiy salomatlik, kognitiv buzilishlar yoki omon qolish mexanizmlari nuqtai nazaridan muhokama qilinadi. Shunday qilib, qo'rquv ham tabiiy instinkt, ham inson boshqarishi kerak bo'lgan kognitiv-emotsional tajribadir.

O'zbek madaniyatida qo'rquv axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy jihatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Quyidagi iboralarda ifodalanadi:

- *Qo'rquvdan jon-ponim chiqdi* ("qo'rquvdan jonim chiqdi")
- *Yuragim tushib ketdi* ("Mening yuragim tushdi")
- *Ichim titrab ketdi* ("Mening ichim titraydi")

Ushbu idiomalar juda ifodali va jismoniy qo'rquvni o'zida mujassam etgan bo'lib, his-tuyg'ular qanday his etilishini va tana metaforalari orqali muloqot qilishni ko'rsatadi. O'zbek iboralari ko'pincha butun o'zlikni – qalbni, ruhni va tanani qamrab oladi va hissiyotlarning yaxlit madaniy idrokini namoyish etadi.

An'anaviy o'zbek jamiyatida qo'rquv nafaqat xavfga javob, balki ijtimoiy tartibga soluvchi hamdir. Odamlar *uyat* (uyat), *gunoh* (gunoh) yoki *odamlardan qo'rqishadi nima deydi* (odamlar nima deyishadi). Bu ijtimoiy totuvlik, oila sha'ni, diniy qadriyatlar xulq-atvorni boshqaradigan o'zbek madaniyatining kollektivistik xususiyatini aks ettiradi. Shunday qilib, qo'rquv jamiyatlarda axloqiy me'yorlar va hurmatni saqlaydigan himoya madaniy mexanizm sifatida harakat qilishi mumkin.

Bundan tashqari, qo'rquv diniy kontekstlarda namoyon bo'ladi - Allohdan qo'rqish (*taqvo*), gunoh qilishdan qo'rqish - bu erda yaxshi xulq-atvor va o'zini tutish uchun ruhiy turtki bo'ladi. Shunday qilib, qo'rquv shaxsdan ustun turadi va umumiy va ma'naviy maqsadga xizmat qiladi.

Lingvomadaniy tasnif nuqtai nazaridan shuni aytishimiz mumkin:

- shaxsiy tajribaga qaratilgan psixologik va hissiy nuance bilan tasniflaydi.
- O'zbek tilida qo'rquvni jamoaviy va ma'naviy qadriyatlarga asoslangan jismoniy iboralar, axloqiy oqibatlar va ijtimoiy ong orqali tasniflaydi.

Ingliz tili qo'rquvni o'ziga xos qo'zg'atuvchilarga kognitiv-emotsional reaksiya sifatida ifodalagan bo'lsa, o'zbek uni ijtimoiy munosabatlar va madaniy me'yorlar tomonidan shakllantirilgan ham hissiy, ham axloqiy deb belgilaydi.

Qo'rquv insonning asosiy tuyg'usi bo'lib, chegaradan oshib ketadi, lekin uning ifodasi va madaniy talqini turli tillarda va jamiyatlarda juda xilma-xildir. Lingvomadaniy tasniflash ob'ekti orqali biz turli lingvistik jamoalar qo'rquvni qanday tasniflashi, kontseptsiyasi va og'zaki ifodalanishini tekshirishimiz mumkin. Turli til oilalari va madaniy an'analarga mansub ikki til bo'lgan ingliz va o'zbek tillarini solishtirsak, biz qo'rquvni shakllantirish, boshdan kechirish va muloqot qilishda sezilarli farqlarni kuzatamiz.

Qo'rquv ko'pincha engil bezovtalikdan kuchli dahshatgacha bo'lgan tahdidga hissiy javob sifatida aniqlanadi. Qo'rquvning biologik mexanizmlari (masalan, yurak urish tezligining oshishi yoki adrenalinning chiqarilishi) universal bo'lsa-da, qo'rquvning lingvistik ifodasi va madaniy ma'nosi bunday emas.

Lingvomadaniy tasnif hissiyotlar, tushunchalar yoki kechinmalar til va madaniyat tomonidan shakllantirilishi va singdirilishini anglatadi. Bu shuni anglatadiki, hamma odamlar qo'rquvni his qilsalar ham, bu haqda gapirishlari, tushunishlari va unga munosabat bildirishlari jamiyatning til va madaniy me'yorlariga chuqur ta'sir qiladi.

2. Ingliz til madaniyatida qo'rquv

Ingliz tilida qo'rquv lug'ati boy va nozik bo'lib, *qo'rquv, dahshat, xavotir, xavotir, dahshat, hayratda qolgan, qo'rqqan, qo'rquv va toshbo'ron kabi so'zlar bilan ajralib turadi*. Ushbu atamalar intensivlikda farq qiladi va ko'pincha shaxsiy psixologik holatlarni tasvirlash uchun ishlatiladi.

metafora va idiomatik iboralarga ham tayanadi :

- *U muzlab qoldi ichida qo'rquv*
- *Men bargdek titrardim*
- *Qo'rqqan tashqariga ning mening aql berdi men g'oz tupurishi*
- *Yuragim bir zarbani o'tkazib yubordi*
- *Menda vahima bor edi hujum*

Ushbu idiomalar qo'rquvning jismoniy alomatlarini aks ettiradi, ong va tana o'rtasidagi kuchli aloqani ko'rsatadi. Biroq, ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatlarda asosiy madaniy kontseptsiya ko'pincha individual his-tuyg'ularga va shaxsiy kurashish mexanizmlariga urg'u beradi.

Adabiyot va kinoda qo'rquv odatda yengib o'tish kerak bo'lgan qiyinchilik - shaxsiy sinov sifatida tasvirlanadi. Misol uchun, qahramonlar noma'lum, muvaffaqiyatsizlik yoki o'lim qo'rquviga duch kelishadi. Bu g'arb madaniyatlarida qo'rquvning individual va psixologik tuzilishini aks ettiradi, bunda qo'rquv ko'pincha oqilona fikrlash yoki shaxsiy o'sish uchun to'siq sifatida qaraladi.

O'zbek til madaniyatida qo'rquv

Bundan farqli o'laroq, qo'rquv haqidagi o'zbek tili va madaniy tushunchasi ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy jihatlar bilan chambarchas bog'liqdir . Qo'rquv tabiiy tuyg'u sifatida ham e'tirof etilgan bo'lsa-da, uning o'zbek tilida ifodasi ancha umumiy, mujassamlashgan va axloqiy jihatdan yuklangan .

O'zbek tilida keng tarqalgan idiomalar va iboralarga quyidagilar kiradi:

- *Qo'rqib jonim chiqib ketdi* — “Men juda qo'rqib ketdim, jonim tanamdan chiqib ketishiga sal qoldi”.
- *Yuragimni ushlab qoldim* — “Men yuragimni ushlab turishim kerak edi.”
- *Ichim muzlab ketdi* — “Ichim muzlab qoldi”.
- *O'zimni yo'qotib qo'ydim* — “Men qo'rquvdan o'zimni yo'qotdim”.
- *Allohdan qo'rq!* - "Xudodan qo'rq!"

Qo'rquvni jismoniy va chuqur boshdan kechirishini ko'rsatadi , ko'pincha ruh (*jon*), yurak (*yurak*) yoki butun tanani o'z ichiga oladi. O'zbek madaniyati qo'rquvga faqat xavf-xatarga munosabat sifatida emas, balki axloqiy va ijtimoiy xulq-atvoriga yo'l-yo'riq sifatida qaraydi . Odamlar uchun qo'rquv :

- *Uyat*
- *Gunoh*
- *Odamlar nima deydi?*
- *Taqvo*

Shu ma'noda, qo'rquv madaniy tartibga soluvchi vazifasini bajaradi , jamiyat tomonidan qabul qilingan xatti-harakatni rag'batlantiradi va o'z oilasi yoki jamiyatiga nomunosib bo'lishi mumkin bo'lgan xatti-harakatlardan qaytaradi.

Qiyosiy lingvomadaniy tasniflash

Xususiyat	Ingliz	o'zbek
Dominant Perspektiv	Shaxsiy , psixologik	Ijtimoiy , axloqiy va ruhiy
Oddiy Ifodalar	Jismoniy reaksiya metaforalari(<i>silkitish,muzlash</i>)	Tana, ruh yoki axloqni o'z ichiga olgan idiomalar
Umumiy mavzular	Fobiya , tashvish , ichki kurash	Sharmandalik , jamoat , ilohiy qo'rquv
Madaniy Ramkalash	Qo'rquvni boshqarish uchun shaxsiy tuyg'u sifatida	Qo'rquv jamoaviy qadriyat va axloqiy qo'llanma sifatida
Diniy Aspektlar	Ba'zan mavjud (<i>o'lim qo'rquvi, do'zax</i>)	Markaziy (<i>taqvo, Allohdan qo'rq</i>)

Ushbu taqqoslash turli xil madaniy qadriyatlar qo'rquv tiliga qanday kodlanganligini ko'rsatadi. Ingliz tili qo'rquvni o'z-o'zini anglash kontekstida o'rganishga moyil bo'lsa, o'zbek uni kengroq ijtimoiy va diniy doiraga joylashtiradi.

Xulosa o'rnida, qo'rquv - bu kuchli, universal tuyg'u, ammo uni tushunish, his qilish va ifodalash madaniyat va til tomonidan shakllantiriladi. Lingvomadaniy tasnif orqali biz ingliz

va o'zbek tillari qo'rquvni qanday turkumlash va ifodalashda sezilarli darajada farq qilishini ko'ramiz.

Inglizlar qo'rquvni ichki, psixologik hodisa sifatida ko'rib chiqadi, ko'pincha metaforik va individualistik ifodalaydi. O'zbek tili esa qo'rquvni jonlantirilgan iboralar va diniy ta'sirli nutqlar orqali ifodalangan ijtimoiy va axloqiy jihatdan ildiz otgan tuyg'u sifatida qaraydi.

Bu farqlarni tushunish nafaqat tilshunoslar yoki tarjimonlar uchun, balki turli xil madaniyatlarda ishlayotgan har bir kishi uchun, ta'lim, adabiyot, psixologiya yoki diplomatiya sohasida ishlayotganlar uchun ham qimmatlidir.

Qo'rquv biologik jihatdan universal bo'lsa-da, uning ifodasi madaniy jihatdan o'ziga xosdir. Ingliz va o'zbek tillari o'zlarining madaniy qadriyatlari va ijtimoiy tuzilmalarini aks ettiruvchi alohida lingvistik asoslarni taqdim etadi. Ushbu farqlarni lingvomadaniy tasniflash orqali tushunish nafaqat hissiyotlarni qanday shakllantirishini, balki jamiyatlarning umumiy qo'rquv va javoblar obyektivi orqali inson holatini qanday tushunishini ham ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akhmanova, O. S. (1972). *Dictionary of linguistic terms*. Moscow: Soviet Encyclopedia.
2. Crystal, D. (1995). *The Cambridge encyclopedia of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
4. Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
7. Searle, J. R. (1983). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Chudinov, A. P. (2007). *Politicheskaya lingvistika*. Moscow: Flinta.
9. Palmer, G. B. (1996). *Toward a Theory of Cultural Linguistics*. Austin: University of Texas Press.